

A nova política na España do século XXI: causas, xénese e evolución

La nueva política en la España del siglo XXI: causas, génesis y evolución

The new politics in 21st century Spain: causes, genesis and evolution

ALFONSO ANTONIO LÓPEZ RODRÍGUEZ

Profesor interino de Ciencia Política e da Administración
Universidade de Santiago de Compostela

<https://orcid.org/0000-0003-3012-5667>

alfonsoantonio.lopez@usc.es

Recibido: 3/12/2019 | Aceptado: 16/01/2020

<https://doi.org/10.36402/ac.v14i2.89>

Resumo: As demandas cidadás dunha nova política para que fose adoptada polos actores e representantes institucionais xorden como resultado do impacto da gran recesión dentro dun sistema político como o español. Este xa arrastraba deficiencias manifestadas na particular cultura política do país. O obxectivo deste traballo é analizar as causas materiais que determinaron a emerxencia das ditas demandas cidadás e como acabaron por se plasmar en movementos sociais para, finalmente, ser instrumentalizadas por organizacións partidistas.

Palabras clave: Nova política, movementos sociais, crise económica, política partidista, globalización.

Resumen: Las demandas ciudadanas de una nueva política para que fuese adoptada por los actores y representantes institucionales surgen como resultado del impacto de la gran recesión dentro de un sistema político como el español. Este ya arrastraba deficiencias manifestadas en la particular cultura política del país. El objetivo del presente trabajo es analizar las causas materiales que determinaron la emergencia de dichas demandas ciudadanas y cómo terminaron por plasmarse en movimientos sociales para, finalmente, ser instrumentalizadas por organizaciones partidistas.

Palabras clave: Nueva política, movimientos sociales, crisis económica, política partidista, globalización.

Abstract: The citizen appeal for new politics to be adopted by institutional actors and representatives arise as a result of the impact of the great recession within a political system such as Spanish, which already dragged deficiencies manifested in the particular political culture of the country. The objective of this paper is to analyze the material causes that determined the emergence of these citizen demands and how they ended up being embodied into social movements to, finally, being instrumented by partisan organizations.

Key words: New Politics, social movements, economics crisis, party politics, globalization.

SUMARIO: 1 Presentación. 1.1 Obxectivos. 1.2 Estrutura. 2 O contexto global: a Gran Recesión. 2.1 A crise da hiperglobalización. 2.2 O impacto en España. 3 O contexto nacional: a crise de representatividade. 3.1 A cultura política en España. 3.2 A crise de representatividade. 4 Definición e manifestación. 4.1 Unha definición da nova política. 4.2 A materialización da nova política: Podemos. 5 Do antagonismo á normalización institucional. 5.1 Etapa conflitual-rupturista. 5.2 A atenuación do eixe novo-vello e o asentamento institucional. 6 Posible evolución. 7 A xeito de conclusión. 8 Bibliografía.

1 PRESENTACIÓN

1.1 Obxectivos

O obxectivo fundamental destas páxinas é identificar as raíces dun termo que se mantivo como popular dentro da retórica política do último lustro: “*nova política*”. O concepto que se vai abordar neste texto non se refire á idea acuñada no seu día por Ortega y Gasset¹, quen aludía á necesidade dunha nova forma de ser e facer política en España que superase tanto o réxime da restauración canovista como os seus fantasmas. No caso do termo obxecto deste estudo, acóutase, polo tanto, ao noso presente, a un século XXI que transita a fin da súa segunda década.

Como xeito de presentar a anatomía deste termo, adóptase, en primeiro lugar, un enfoque xenético, partindo de preguntarse cal é a causa que orixina a idea da nova política dentro da sociedade española. Tras a presentación e análise dos fenómenos que poden ser tidos como causa, pártese á materialización desa nova política dentro dos movementos sociais e partidistas no contexto español, adoptando un enfoque máis netamente analítico.

1.2 Estrutura

Este texto vaise dividir en varios bloques para afrontar co rigor necesario a tarefa de abordar o concepto da nova política tal como se materializou no contexto político actual. Para iso, en primeiro lugar, describírase o panorama global en que a crise económica de 2008 xerou unha serie de impactos socioeconómicos aínda non resoltos que, no fundamental, serían o caldo de cultivo para os movementos sociais dos cales emerxería a idea dunha nova política². O malestar social provocado pola crise e as políticas aplicadas motivará a emerxencia de novos movementos sociais que substanciarán a idea dunha nova política. Esta demanda tradúcese tanto no ámbito do institucional como na praxe colectiva. A esta articulación da demanda dedicarase a terceira sección do traballo. Unha vez delimitados os contextos de que xorde, é o momento de realizar unha definición e determinar as manifestacións en que se concretou a nova política, o que se plasma na cuarta sección. No caso da quinta, terá como protagonista a análise da materialización, como actor dentro do sistema de partidos, desta nova política. É o caso da formación Podemos, que foi a que con maior vehemencia reclamou o concepto de nova política (no

ámbito nacional) como elemento constitutivo de si mesmo. Por último, centrarémonos na posible evolución da nova política tras o ciclo electoral que se pechou nas eleccións de novembro de 2019; cómpre indicar que ese ciclo non parece pechado de todo³. A forma do texto, en certo modo, adáptase á idea de trazar un contexto, seguido dunha diagnose e unha sucinta prognose, para rematar cunhas breves conclusións.

2 O CONTEXTO GLOBAL: A GRAN RECESIÓN

Os anos inmediatamente anteriores á crise económica que estalou en 2008, cuxos ecos aínda se padecen, foron dunha extraordinaria expansión global⁴. Un paralelismo notable mantívose entre as economías española e norteamericana: a burbulla inmobiliaria⁵. A fin desta situación provocou unha frustración das expectativas, *fundadas no ámbito do material*, o que explicará unha parte das raíces das demandas dunha nova política. Non obstante, resulta necesario describir, en primeiro lugar, as causas da crise que malogrou as esperanzas materiais de boa parte da sociedade española. Isto non pode abordarse con rigor se non se enmarca no contexto de referencia dunha economía aberta e integrada internacionalmente como a española; isto é, sen falar da globalización, máis en concreto do seu estadio actual ou “hiperglobalización”.

2.1 A crise da hiperglobalización

O concepto de hiperglobalización (ou globalización profunda) é acuñado polo economista Dani Rodrik⁶ como un contexto de exacerbación dos compoñentes políticos e económicos da globalización, en especial os que se refiren á desregulación, á apertura comercial e á privatización das institucións do Estado de benestar. Nas súas palabras⁷, obedece a unha situación na cal é particularmente desfavorable a relación dos custos políticos/redistributivos respecto ás ganancias netas do comercio. Como el mesmo apunta seguidamente, a construción dos mercados nacionais necesitou dun proxecto político centralizado que xestionase a redistribución entre *gañadores e perdedores*. Isto non está a pasar no escenario global, o que, por outra parte, nos permite falar de *perdedores e gañadores da globalización*.

É en 2008 cando se produce a primeira gran crise global do capitalismo⁸. A destrución de riqueza e a amplitude e profundidade do seu contaxio non teñen parangón con outra, salvo coa producida en 1929. Os enormes custos sociais e financeiros que afrontaron os Estados conduciron, en casos como o español, a crises de débeda soberana que aínda afectan á sociedade no presente.

Non é obxecto deste texto analizar as causas últimas deste proceso, pero como indica Rodrik⁹ isto ten a súa xénese na desregulación xeral dos fluxos de capital entre os anos 80 e 90. O novo paradigma de capitalismo financiarizado naceu sen unha regulación que puidese evitar desequilibrios que supuxesen riscos sistémicos para a economía mundial. Finalmente, eses desequilibrios producíronse de xeito devastador.

Unha secuencia sucinta dos feitos sería a seguinte. Desde o final da guerra fría comezan a incrementarse as pautas de interconexión global das relacións económicas, en especial aquelas que teñen relación cos fluxos de capital, como o caso do investimento directo estranxeiro, especialmente a curto prazo. Ademais, comezan a facerse célebres palabras como *outsourcing* e *offshore*. É un contexto onde o paradigma de produción mudou. Por un lado, rompe o contrato social que nace da segunda posguerra mundial e asemade emerxe o que Castells¹⁰ deu en chamar sociedade da información. É un contexto en que as, naquel momento, tecnoloxías emerxentes (a informática hoxe normalizada) abren a posibilidade da organización nodal da produción, cun capital móbil. É unha sociedade na cal a información é un activo (intanxible) máis dentro do proceso de produción; este fenómeno acelerarase no século XXI.

No caso da gran recesión, os novos instrumentos que van aparecendo ao retirarse a regulación estatal do ámbito financeiro permitiron a creación de activos financeiros baseados na titulización e que foron vendidos en mercados internacionais¹¹. O elemento fundamental destes instrumentos eran créditos hipotecarios de alto risco e, cando se produciron impagamentos destes, empezou o colapso, desde os individuos que eran desafiuados ata a quebra de grandes corporacións de investimento.

É no contexto dunha gran recesión onde se produce a *causa material* da cal emerxe a idea dunha nova política. Será en solo estadounidense, o epicentro da crise global, onde aparece o movemento Occupy Wall Street en protesta polos créditos universitarios, pero en xeral contra o capital financeiro, o 1% que ten secuestrada a democracia americana. Este tipo de movementos emerxerán en moitos máis países¹² ao tempo que se vai estendendo o contaxio da recesión estadounidense, converténdose en global.

2.2 O impacto en España

A crise económica española de 2008 ten unha natureza dual: unha vertente é exóxena (contaxio da crise global) e a outra endóxena (colapso da burbulla do sector inmobiliario). Para o obxecto deste traballo, resulta de maior relevancia a análise da segunda. Neste caso a súa orixe vén da constitución da Unión Económica e Monetaria (UEM) a partir da sinatura do tratado de Maastricht en 1992. O modelo desa unión baseábase na existencia dunha área monetaria óptima¹³. O principal problema é que a heteroxeneidade das estruturas económicas dos países implicaba grandes desequilibrios dificilmente solubles no lapso de tempo en que o plan da UEM prevía o establecemento dunha moeda común. Sexa como for, España en 2001 adoptaría o euro e con iso liquidaba completamente a súa soberanía monetaria. A adopción da moeda única, coas directrices do Banco Central Europeo para os tipos de xuro, levou a unha baixada artificial destes. En menos dun quinquenio, os tipos nominais baixaron dos dous dízitos (coa débeda denominada en pesetas) a uns que roldaban o 4% na súa nova denominación. O resultado é que se produce unha facilidade artificial para o endebedamento. Todo o anterior, en conxunto con cambios lexislativos nacionais, implica un acelerado efecto riqueza por revalorización de activos inmobiliarios¹⁴. Os dous factores (diñeiro barato para o crédito a particulares

e unha revalorización de activos inmobiliarios e bens raíces) conxugáronse para xerar a burbulla da especulación inmobiliaria.

Durante o período de expansión realizouse unha supervisión deficiente por parte dos responsables institucionais, e as entidades financeiras realizaron préstamos hipotecarios de alto risco, entrando mesmo no negocio, adquirindo directamente activos inmobiliarios mediante sociedades *ad hoc* ou directamente. Os operadores financeiros privados (maioritariamente bancos) non se atopan vixiados como é debido polos responsables políticos-administrativos competentes (CNMV e o Banco de España) e prodúcese unha excesiva exposición ao risco, especialmente na concesión de préstamos hipotecarios e a adquisición de activos inmobiliarios.

Por outro lado, a pesar do forte crecemento en termos de PIB do período, as tendencias estruturais da economía española mantivéronse, de maneira que, chegada a recesión, o axuste duro no ámbito empresarial se realizou mediante despedimentos masivos. Xérase unha cadea que devén en impagamentos de hipotecas, desafuzamentos e retracción do consumo, coa consecuente caída do PIB¹⁵ e do valor dos activos inmobiliarios. Estes quedan en mans da banca, que pola súa vez se ve na necesidade de ser rescatada¹⁶. Iso provocou a conversión de débeda privada en pública, e de aí á crise da débeda soberana, tristemente célebre pola popularidade alcanzada polo concepto de prima de risco¹⁷.

Os efectos da crise para a economía nacional foron devastadores. Só no ano 2009 o PIB contráese un 3% e prodúcese unha destrución neta dun millón de empregos. A situación de recesión non mellora malia as medidas de estímulo como o PlanE, co que a partir de 2010 se aprecia un punto de inflexión¹⁸. As políticas de austeridade e consolidación fiscal que se estenden como receita para a crise dos países da eurozona manifestan uns grandes custos sociais¹⁹. Apréciase un proceso en que se produce tanto unha precarización das ofertas de emprego (con incremento da temporalidade, peores condicións contractuais, incremento de formas atípicas) como unha precarización da situación no desempeño do propio posto de traballo, como, por exemplo, o incremento de horas extra non cobradas. É neste contexto de crise socioeconómica agravada onde emerxe a categoría social dos traballadores pobres²⁰. Prodúcese un escenario de privación material súbita, de precarización laboral profunda e de frustración de expectativas laborais en que emerxerán movementos como: PAH, V de Vivienda, Juventud sin Futuro, etc. Moitos serán parte dos compoñentes do 15M²¹, ingrediente ou detonante esencial para a aparición da idea de nova política.

3 O CONTEXTO NACIONAL: A CRISE DE REPRESENTATIVIDADE

No caso español, ademais dos efectos directamente materiais da crise sobre a poboación, está o efecto sobre as institucións políticas. Aínda que nos EE.UU. non houbo un cuestionamento relevante das institucións políticas, isto si se produciu en España. Chegouse a falar de “crise de réxime”. En todo caso, xa se infería, desde tempo atrás,

unha insatisfacción co funcionamento do sistema político que ten unha manifestación particular dentro da cultura política española.

3.1 A cultura política en España

Como indica Vallés²², a cultura política viría ser un atributo que comparten un conxunto de cidadáns que manteñen unhas mesmas pautas, orientacións e comportamentos en relación cos obxectos políticos ou, de xeito máis amplo, coa política. Un feito que resalta este autor é que no caso do mundo contemporáneo:

“[Se] debilitaron os mecanismos de transmisión (...) especialmente os que se corresponden co Estado –escola– e as grandes organizacións de masas –partidos, sindicatos, igrexas oficiais–. En cambio, adquiriron moita maior influencia –xunto con algunhas organizacións voluntarias– os medios de comunicación de masas e de diversión capaces de vehicular un xeito de vida –incluído o modo de vida político– a través da radio, a televisión, o cinema, a música, a publicidade ou Internet, sen consideración polas fronteiras territoriais ou doutro tipo”²³.

En especial vai ser Internet, como plataforma de uso de redes sociais, o principal vehículo do malestar polas fracturas creadas a causa da crise e as políticas de austeridade. A rede elevarase como foro desde o que arrancarán as mobilizacións sociais que darán forma ao concepto de nova política, de maneira que todas elas serán unha nova ferramenta dentro da cultura política española.

Como sinala Magre²⁴, a cultura política do noso país estivo sempre presidida por uns trazos diferenciais en relación cos países da nosa contorna. Aínda sendo o caso de España unha democracia relativamente “xove”, é das que presenta unha maior insatisfacción tanto co rendemento do sistema político en xeral como cos actores políticos en particular.

É destacable que dentro do caso español se viu como característico un depurado apoliticismo e unha escasa mobilización social, salvo en momentos puntuais. En especial destacou a escasa densidade de “asociacionismo” en España, así como moi baixas taxas de afiliación a sindicatos ou partidos políticos. Deste xeito, o caso da sociedade española que ía sufrir o impacto da crise era o dunha sociedade en que a sensación de eficacia política tanto interna como externa é das máis baixas de Europa, unha sociedade na cal o desapego respecto a partidos e instrucións sempre foi elevado e en que a desafección política foi dominante.

Esta inhibición na participación rompería (polo menos parcial e temporalmente, e para un grupo sociodemográfico concreto) coa chegada do 15M e das mobilizacións motivadas polas crises económicas, que se suma á crise de representatividade, pero cunha particularidade que denota certo cambio na esfera da eficacia política²⁵; apréciase unha valoración máis positiva da eficacia política interna (capacidade de influír na política) que se quere extrapolar á eficacia externa (que as autoridades sexan máis sensibles ás demandas lexítimas). Este é o esquema subxacente á nova política, *unha cidadanía que se sente máis capaz de influír, valorar e articular as súas demandas, pero que se ve sistematicamente ignorada polas elites políticas e autoridades institucionais*.

3.2 A crise de representatividade

A alta desafección política vai en aumento polos enormes custos sociais da crise económica. Este feito farase cristalizar nun particular movemento de protesta no ano 2011. O 15 de maio, dun xeito máis ou menos espontáneo, empézanse a ocupar as prazas nunha protesta co lema “non nos representan”. A idea subxacente é que a acción dos partidos políticos tradicionais se sente como completamente allea ás necesidades e preferencias dos cidadáns, isto é, ao interese xeral.

No contexto do ciclo político que se abre coas crises e se estende ata os comicios de 2019 prodúcese un momento de particular debilidade de institucións clave. Por un lado, a monarquía empeza a ser vista de xeito máis crítico pola opinión pública atrapada na crise económica, e o malestar pola corrupción política é manifesto. Por outra, a xestión económica dos dous grandes partidos (PP e PSOE) implica que se produce unha anormal debilidade electoral dos dous²⁶. É un escenario non só propicio para a protesta social, senón para a acción partidista.

O malestar xerado tanto pola escasa empatía desde o Executivo como desde as elites parlamentarias cara aos efectos da crise económica detonou nun movemento de descontento que se articularía de xeito moi particular e cun gran protagonismo das redes sociais. Neste contexto ábrese unha crise do modelo de partido como do propio sistema de partidos, polo menos na súa configuración tradicional²⁷, no cal se entende que, aínda que os partidos son un actor necesario, o modelo predominante no sistema político español do momento era profundamente insatisfactorio²⁸.

No caso español, o impacto da crise xa viría sementando movementos sociais de tipo instrumental-tradicional, como as mareas que se manifestaban contra os recortes sociais e en defensa dos servizos públicos, ademais daqueles formados polas persoas afectadas polo colapso hipotecario, como o colectivo PAH (Plataforma de Afectados pola Hipoteca), que mesmo promoveu unha iniciativa legislativa popular para reformar a lei do sector²⁹. Este tipo de movementos romperían a tradicional apatía á mobilización en sectores cidadáns. Deste xeito, achándose o camiño para a consolidación do 15M como mobilización masiva, combinada con movementos de tipo expresivo como o de DRY (Democracia Real Ya) ou o dos “indignados”, inspirado polos manifestos de Stéphane Hessel. Sería a crise económica a que destaparía e dispararía a insatisfacción (sempre larvada e latente) da cidadanía coas institucións e que se manifesta en algo tan particular como o cinismo democrático³⁰. Unha forma de resumir a relación entre a crise económica e a de lexitimidade que se manifesta na emerxencia destes movementos sociais queda maxistralmente expresada nas palabras de Martí e Ubasart³¹: «As medidas neoliberais afectan de forma rápida e repentina a centos de miles de persoas que, froito deste impacto, reaccionan contra os recortes ou os desafuzamentos e mesmo nalgúns casos pasan a formar parte de mobilizacións que fan unha “emenda á totalidade” do sistema, tal como sucede coas protestas iniciadas o 15M de 2011»³².

A crise de lexitimidade no caso español foi moi proclive a ser verbalizada como un conflito elite/pobo dentro dun imaxinario do novo/o vello. Este feito será oportunamente aproveitado por novas organizacións partidistas, como se verá a continuación. O certo é que a crise económica exacerbou sentimentos de alienación e desapego, xa presentes na cultura política nacional, en que os partidos e os políticos profesionais sempre foron vistos con desconfianza, se non, directamente, con hostilidade. Isto deu lugar non a un movemento de *antipolítica* como no caso de Italia e o M5S³³, senón de apoliticismo crítico que, en España, finalmente cristalizaría nunha sorte de partido movemento que enarboraría a bandeira da nova política.

Cómpre mencionar que, dentro das mobilizacións de protesta que se produciron, teñen un particular impacto as redes sociais e a coordinación e extensión de mensaxes e consignas difundidas por elas. Isto supuxo unha gran forza e capacidade de difusión e mobilización dentro do seu *target*, pero escaso impacto fóra del. Como indicaron Anduiza, Cantijoch, Gallego e Salcedo³⁴, nos momentos de nacemento e expansión do movemento 15M apréciase en España unha “fenda dixital” en que unha barreira fundamental era a idade e a renda: a maior idade, menos uso e competencia; a menor renda, menor dispoñibilidade dunha conexión á rede eficaz. Por iso, no seu momento era un movemento que se alienaría a persoas con baixos recursos e ás de idade avanzada, categorías que demasiado a miúdo adoitan coincidir.

As mobilizacións como a española do 15M foron vistas por varios autores como parte dun movemento social máis amplo e practicamente global, onde as TIC e as RRSS emerxeron cun rol protagónico. Nun principio, as expectativas de cambio e de reconquista democrática foron elevadas; dentro dunha interpretación netamente posmoderna, Guiomar Rovira resalta que son:

“Multitudes non marcadas por categorías sociais, senón por un exercicio de algo que podemos nomear como democracia en acto ou cidadanía performativa, posta en escena, toma da cidade, cidadanía non concedida polo Estado, senón actuada, apropiada e desprivatizada, situada e local, singular e intransferible, como cada unha das vidas, pero conectada a nivel global como o aire que se respira, sen respectar fronteiras nin siglas. Un novo cosmopolitismo conectado que rompe con toda estranxeiría, que interpela a calquera, a calquera menos a un: o 99% proliferante e excesivo, incontible e incontinente”³⁵.

Neste extracto maniféstase a idea de transversalidade que empapa a retórica da nova política e unha procura da mobilización entusiasta que supere xa non só barreiras de clase, senón territoriais. O contido entusiasta destas análises, por inxenuo que pareza, predeu en varios colectivos e serviu como caldo de cultivo para o posterior nacemento de actores políticos. Dun xeito máis “prosaico”, Donatella della Porta³⁶ especula con que este tipo de movementos, e en certa medida os partidos a que deron lugar, non son unha forma de euroescepticismo, senón un europeísmo crítico que desexa maior integración, pero *cunhas políticas non neoliberais*. O certo é que, visto desde a posición de 2019, foron os movementos netamente euroescépticos os que tiveron maior repercusión e éxito

electoral, desde a M5S en Italia ou o UKIP e o brexit en Gran Bretaña, por exemplo. No caso de España, o carácter de movemento de movementos, ou de catalizador, que tivo o 15M é, en suma, o dunha reacción contra as políticas de austeridade que afogaban economicamente uns colectivos e frustraban materialmente outros. En conxunto, *é unha protesta contra un sistema institucional pouco permeable aos custos sociais da crise e as medidas que pretendían solucionarla*, no cal se demandaba unha nova (forma de facer) política máis lábil ás demandas da maioría social e máis comprometida coa cidadanía (os seus anhelos, temores e necesidades) que, nun contexto de diálogo e proximidade, buscase unha saída máis social á recesión económica.

Un último apuntamento³⁷, que enlazará cos restantes apartados (aínda que xa indicado), é que as protestas protagonizadas polos “indignados” en España, como as do movemento Occupy Wall Street, non están protagonizadas polos colectivos máis castigados pola crise. De feito, son persoas cun perfil sociodemográfico non coincidente co que se entende como clase obreira, senón que son persoas mozas de clase media e alto perfil formativo. Isto vai ter a súa repercusión tanto nas manifestacións como na estruturación das demandas e nas propias demandas que chegan a articularse, así como no potencial de mobilización política e arrastre electoral.

4 DEFINICIÓN E MANIFESTACIÓN

Un dos obxectivos que se marcaron é o de poder describir e dotar dun contido a idea da nova política. O primeiro paso é dar unha definición que sexa operativa, á par que descritiva e, deste xeito, poder observar en que fenómeno concreto se manifestou. En todo caso, xa se avanzaron ideas sobre a definición mesma. Por outra banda, en canto á manifestación, optouse, en virtude da brevidade, por aquela que máis fortemente reclamou para si tanto a “herdanza” do movemento de movementos 15M como das manifestacións estéticas desa nova política. Malia poderen existir outras manifestacións, optouse por aquela máis relevante en termos non só cuantitativos, senón polo seu peso específico dentro da sociedade española actual.

4.1 Unha definición da nova política

Un elemento que debe quedar explícito é que, dentro da pugna e o debate político, o imaxinario da nova política implica a apertura dun polo de conflito ou *clivaxe* protagonizada por dous polos: o do novo (que vén de fóra) fronte ao vello (que está dentro das institucións). Esta contraposición é a que articula todo o discurso da nova política. Dentro deste esquema acentúanse conceptos como a horizontalidade, a participación, a permeabilidade, etc. Quizais unha boa definición do que realmente poida ser a nova política no caso do noso país sexa a seguinte:

“Quizais non sexa nada por ela mesma sen a súa oposición, a vella política, que si parece ter máis clara a súa definición. A crise de lexitimidade da elite representativa occidental foi longamente estudada, provocada polo problema de funcionalidade do sistema de

benestar, a despolitización da tecnocracia, a corrupción e a falta de transparencia, entre outras causas, que son hoxe postas na axenda polos partidos novos, que anuncian ser radicalmente diferentes a todo iso propio da «vella política»³⁸.

Desta maneira, a nova política sería unha forma de novo contrato ou compromiso entre representantes e representados; un no cal a intermediación e as accións dos representantes son máis permeables, transparentes e sensibles aos intereses dos representados que no caso da política tradicional. Preténdese marcar unha clara distinción fronte á vella política, que é vista como allea aos problemas da maioría social (o “pobo”) e absorta dentro do aparato institucional onde desenvolve a maior parte das súas actividades.

En certo xeito, a nova política non sería máis que outro síntoma de que os sistemas políticos occidentais se están a desprazar cara a abaixo na elipse posdemocrática enunciada xa en 2004 por Colin Crouch, un descenso xeral da calidade da representación, acompañado da espectacularización da política e a mercantilización do público. En suma, a degradación xeral do sistema democrático (tanto presidencial como liberal-parlamentario) que ten unha gran cantidade de causas subxacentes. Aínda que o citado autor³⁹ acode ao exemplo de Berlusconi, a día de hoxe esa lista multiplicouse, podendo aludir xa a un longo etcétera⁴⁰. A nova política sería unha demanda desde abaixo (*bottom-up*) de repolitización de esferas mercantilizadas do Estado de benestar (reivindicación das diversas Mareas), así como unha presenza máis activa dos intereses sociais dentro dos debates e decisións institucionais á hora de formular as políticas públicas. É unha forma de reclamación, tanto dunha mellora da representación política como de integración cidadá nun contexto en que a propia cidadanía se fai consciente da degradación institucional do sistema político. A nova política busca un compromiso, un vínculo de unión entre representados e representantes que se traduza nunha nova forma de facer política: unha que supoña unha mellora e un afondamento no paradigma do goberno democrático.

Un elemento que chama particularmente a atención vén sinalado por Domínguez Benavente⁴¹ ao indicar que, no caso das novas formacións políticas que entran no Congreso tras as eleccións de 2015 (Podemos e Ciudadanos), o mesmo feito de “ser novos” ou facer algo novo é *en sí* un elemento positivo, bo e desexable, todo iso con independencia do propio sentido ou resultado da acción. Outro elemento destacado polo citado autor é a relevancia que para este tipo de formacións terá o liderado, o cal supón unha nota certamente disonante respecto aos postulados formais que estas formacións predicán sobre a nova política. Polo tanto, pode afirmarse que, na súa manifestación máis externa, a nova política acaba por identificarse con novas prácticas nun vello escenario: o das institucións tradicionais do sistema político español⁴².

4.2 A materialización da nova política: Podemos

A irrupción de Podemos no sistema de partidos foi moito máis disruptiva que a de Ciudadanos, tanto en termos de discurso como do sistema de partidos en si mesmo. As primeiras manifestacións públicas, discursos e actos políticos puxeron enriba da mesa do debate público conceptos como antisistema ou populismo. Este último é

particularmente equívoco, especialmente polas súas diversas tradicións, como tamén pola particular recepción do populismo que fan os fundadores desta opción partidista. Por exemplo, Dani Rodrik⁴³ establece a súa orixe histórica nun movemento político que implicou unha coalición de granxeiros, obreiros e mineiros que se manifestaron en contra do patrón ouro e o sistema financeiro nos Estados Unidos a cabalo entre os séculos XIX e XX. Tampouco esquece a tradición latinoamericana, que nace da oposición ás elites e contrapón o “pobo” fronte á oligarquía. Pero existen outras aproximacións⁴⁴ que se entenden nunha tripla vertente: como ideoloxía, como discurso ou como estratexia. No caso de Podemos, resulta interesante que tomasen as tres dun xeito cambiante no tempo, atenuando unhas e mitigando outras. Cabe salientar que, no ámbito estratéxico, é netamente populista autonomarse como herdeiro, fillo ou sucesor dun movemento autenticamente popular como o 15M, especialmente tres anos despois da aparición e posterior esvaecemento deste. Isto é relevante porque a opción política Podemos nace en 2014, *ex professo* para presentarse aos comicios europeos dese ano, aproveitando a visibilidade mediática do seu líder fundador naquel momento. Isto é unha marca de orixe partidista na dita formación que deixará unha pegada moi profunda.

A materialización do discurso da nova política está centrada en Podemos, aínda que Ciudadanos tamén pode ser tido como un partido relativamente novo no taboleiro político estatal. Este último non mantivo un discurso de “herdanza” do 15M, máis ben unha retórica de rexeneración política e de modernización (en clave de europeización) da política. Así mesmo, no caso de Podemos destaca, como se sinalou, a súa orixe mediática, pois as plataformas e colectivos de que emerxen están vinculados a produtoras audiovisuais e a programas de televisións comunitarias, nos cales o formato do faladoiro político é preferente⁴⁵. Iso terá a súa plasmación nun grande aproveitamento das RRSS como mecanismo para xerar *engagement* e *feedback*⁴⁶ dentro de públicos amplos⁴⁷.

Polo tanto, a materialización do discurso da nova política dentro do universo das opcións partidistas acabará por concretarse nunha estratexia mediática profundamente centrada nas mensaxes e no discurso, onde, dentro dunha lóxica populista “à la Laclau” se procura unha narrativa identitaria do nós fronte ao eles, do pobo fronte á casta⁴⁸. Isto ten gran relevancia polo pouso posmaterialista, construtivista e postestruturalista⁴⁹ en que se enmarcan (intelectual e academicamente) os fundadores da opción política. Dentro deste paradigma, a produción discursiva, a súa difusión, expansión e aceptación resultan vitais na lóxica de loita pola hexemonía cultural, dado que a concepción subxacente das súas propostas é a dun mundo en que as realidades son construtos sociais, interpretacións dentro dun mar de relativismo. Deste xeito, as inquietudes materiais que iluminaron as protestas sociais e que demandaban unha nova política pasan a concretarse nun partido cuxas inquietudes son as da articulación discursiva do novo. A nova política, máis que un conxunto de demandas concretas e de cambios factibles, é, para Podemos, un vector discursivo do que emana a dicotomía novo/vello e unha cadea concatenada de significantes que, nos seus propios termos posmodernos, posúe unha performatividade inherente para a construción de identidades colectivas de cara

á creación dunha hexemonía cultural-electoral baseada nos antagonismos. Desde esta perspectiva intelectual, resulta comprensible o seu interese e fincapé nos relatos. Así mesmo, pode distinguirse netamente entre a “nova política orixinaria” (que emerxe das mobilizacións e demandas cidadás) e unha “nova política aplicada”, que é máis a retórica discursiva dunha formación partidista que unha praxe innovadora no mundo do político.

5 DO ANTAGONISMO Á NORMALIZACIÓN INSTITUCIONAL

A evolución tanto discursiva como programática de Podemos é unha mostra interesante da flexibilidade do concepto da nova política “aplicada” e do seu imaxinario de confrontación novo-vello dentro da praxe real da arena política e afastada da súa xénese dentro dos movementos sociais. Un feito constante é a “maleabilidade” do que se entende como “novo”, como se verá deseguido.

5.1 Etapa conflitual-rupturista

O inicio de Podemos ten como xénese un conxunto de docentes universitarios que conxugan a súa actividade académica con militancia política no ámbito da esquerda⁵⁰. A maioría dos seus primeiros líderes son académicos, máis ou menos encadrados dentro das coordenadas do posmarxismo⁵¹), concretamente nas correntes posmodernas e da lectura postestructuralista que fan Laclau ou Mouffle. Isto é de capital importancia, dado que é un paradigma en que prima a comunicación, o identitario e idealista, fronte á esquerda tradicional de matriz marxista, nitidamente centrada en cuestións económicas, redistributivas e na materialidade do real. No caso da xénese de Podemos, a estratexia de medios é fundamental. Deste xeito, a canle e a mensaxe son esenciais nas primeiras etapas fundacionais. É nestes primeiros momentos cando se reclama como seu o espírito do 15M. A dialéctica rupturista é a de ser *a forza da nova política* que pretende romper co vello (a Transición e o réxime do 78) e recuperar a democracia para o “pobo” mediante unha reforma constitucional. Neste momento, a dicotomía básica do discurso populista elite/masa, casta/pobo vai chegar ao seu cénit. É o momento do auxe electoral de Podemos, en ascenso desde as eleccións europeas de 2014. É un escenario en que se busca esa idea gramsciana de arrebatarse a hexemonía do discurso e albíscase mesmo un triunfo electoral. Nesta etapa o partido aparece caracterizado no discurso mediático como “populista” ou “antisistema”, aínda que insiste na súa vocación transversal, maioritaria e aberta. Javier Franzé⁵² sinala que esta etapa é “antagonista” dentro do paradigma de Laclau⁵³, onde se xera un eixe discursivo entre o novo/o vello, no cal Podemos se autocaliza inequivocamente como o novo. É un momento en que a formación política fala de réxime do 78 en termos de imposición, e en que reclama unha reforma constitucional como mecanismo de reconquista da democracia. No ámbito do “vello” está o réxime do 78, pero tamén todos os partidos políticos tradicionais, independentemente do seu posicionamento ideolóxico. Neste sentido, resulta moi acertada a apreciación de Franzé:

“Co seu nome, Podemos deslígase do partido de representación de intereses materiais de clase para ir a un movemento aberto que, ao subliñar o significativo *demos*, convoca á construción dun novo suxeito hexemónico: o pobo. Aquí hai tamén un distanciamento epistemolóxico da esquerda clásica, derivada do marxismo ortodoxo: o recoñecemento da acción política como práctica performatividade deixa de lado o mecanicismo estrutura-superestrutura”⁵⁴. [Énfase do autor]

Esta convicción ou crenza na performatividade da linguaxe, dos discursos e das accións políticas enmarca a formación política nunhas coordenadas propias da concepción social do posmodernismo lingüístico, todo iso moi afastado das raíces das demandas da nova política. É aquí onde se aprecia que a apropiación do significativo “nova política” é parte dunha estratexia populista por parte do propio partido. Isto quedará claramente manifestado na seguinte etapa do modelo discursivo da organización.

5.2 A atenuación do eixe novo-vello e o asentamento institucional

O progresivo esvaecemento do que en esencia se entendía como o novo realízase de forma tremendamente rápida no tempo, pasando polo que se entende por “antagonismo” ao “agonismo” descrito por Mouffle⁵⁵. Neste caso dunha dialéctica dura amigo/inimigo pásase a outra na cal a dicotomía se mantén dentro do ámbito da rivalidade e recoñecendo valores compartidos. O réxime do 78 xa non está en crise. A Transición non debe censurarse, senón mellorarse nunha “segunda transición”. Ademais, agora as institucións existentes son marcos axeitados para as iniciativas de cambio. Isto prodúcese co partido xa dentro desas mesmas institucións e culmina cunha alianza electoral co que soamente uns meses atrás era “o vello”: Esquerda Unida. Deste xeito, a alianza co “vello” desvirtúa a dicotomía novo/vello en que se sustentaba o discurso da nova política dentro de Podemos, ao tempo que se despraza o concepto de novo cara a coordenadas pouco relacionadas coas súas orixes en mobilizacións sociais anteriores.

6 POSIBLE EVOLUCIÓN

En primeiro lugar, desde a perspectiva primixenia das reivindicacións que articularon a demanda dunha nova política, estas parecen non ter sido satisfeitas nin polos partidos novos nin polos tradicionais. Polo que se corresponde ás organizacións partidistas que se manifestan como materialización desa nova política, o seu destino non parece tampouco alentador, en termos de acadar unha vitoria electoral, aínda que o peche do ciclo de comicios en 2019 pode significar a súa entrada no poder executivo e a ruptura da tradición española de gobernos monocolor no ámbito do Goberno do Estado.

Por outro lado, xa tendo en mente un alcance máis profundo tanto en termos temporais como analíticos, na primeira parte aludiuse aos perdedores da globalización, a aqueles que se ven deixados á súa sorte dentro do vendaval da economía global, sen

contar co paraugas do Estado de benestar nin outras redes de seguridade provistas pola soberanía do Estado⁵⁶. Eses colectivos, que se corresponden coa vella clase obreira e parte (crecente) das clases medias, víronse seducidos polos discursos populistas. Son precisamente estes colectivos os que substanciaron as propostas que logo catalizaron o 15M. Como o propio Rodrik⁵⁷ destacou, tanto a historia como a teoría económica explican que, no estadio actual da globalización, esta provoca e provocará reaccións populistas. Iso é así porque os perdedores da globalización son creados sistematicamente pola propia globalización, igual que (os menos numerosos) os gañadores. Isto é un obstinado retorno da materialidade que a dereita populista interpretou (e aproveitou) moito mellor que a esquerda neste período histórico. O propio Rodrik sinalouno con mestría ao indicar que “mesmo cando o *shock* subxacente é fundamentalmente económico, a manifestación política pode ser cultural e nativista. O que pode parecer unha reacción racista ou xenófoba tería as súas raíces en angustias e perturbacións económicas”⁵⁸. É dicir, a inquietude da inseguridade material pode manifestarse como cultural no ámbito do discurso político, *pero en realidade non o é*, tendo moito máis que ver co incremento da *desigualdade* que con elementos exclusivamente culturais⁵⁹. Isto foi moito mellor utilizado polos populismos de dereita, que entenderon como a crise de 2008 e as súas repercusións trouxeron de volta o protagonismo dos valores materialistas⁶⁰ fronte á retórica posmoderna que obvia o material para centrarse na hexemonía do discurso e as identidades subxectivas.

Esta é a gran debilidade da forma da nova política que articula a “nova” esquerda, a claudicación⁶¹ de ter un programa no ámbito do material, moito máis suxestivo e urxente para a maioría dos cidadáns dos países afectados pola gran recesión. Parecen ter sido ignoradas as chamadas a que unha esquerda decidida salve a economía do neoliberalismo⁶² intentando dar unha saída ao trilema⁶³ que propón o autor citado. A alternativa que albisca, baseada en reforzar os gobernos nacionais no ámbito da democracia e da “soberanía” como pretende a nova política, pero dentro dunha “desglobalización” (ou polo menos unha nova forma de articulala arredor dos intereses e necesidades das cidadanías nacionais) caeu, polo momento, en saco roto, cousa esta particularmente alarmante cando os indicadores económicos⁶⁴ e os cambios tecnolóxicos⁶⁵ permiten inferir unha nova recesión global no horizonte próximo.

7 A XEITO DE CONCLUSIÓN

O que resulta seguro son dúas cousas. Unha, a máis trivial (adoptando a xerga militar tan apreciada para os seguidores de Gramsci), a praxe política e o rendemento electoral demostraron o limitado arsenal da nova política como arma discursiva dentro do teatro de guerra posmoderno (que é precisamente o discurso). Outra, moito máis substantiva para a nosa democracia, estriba en que as arelas, demandas e aspiracións que se encadran dentro da petición dunha nova política seguen incontestadas. Permanecen como un desafío necesario ás institucións do noso sistema político, agardando con toda

lexitimidade a ser debidamente satisfeitas, tanto polas institucións como polos representantes políticos. Isto evitaría riscos que xa se converteron en realidade noutras partes de Europa. Nesa pretendida *clivaxe* que parece non querer instalarse totalmente arredor de globalistas/estadistas-nativistas, entre gañadores e perdedores da globalización, *a antipolítica tomoulle unha considerable vantaxe á nova política*. Parece que os partidos daquela inspiración souberon, de momento, tocar as teclas máis axeitadas, en canto ao rendemento electoral, acceso institucional, formación de executivos e, en especial, a formulación de políticas. Non deixa de resultar máis que sorprendente que, nun momento en que se atravesaba pola maior desigualdade material nos últimos cen anos⁶⁶, as forzas que fixeron bandeira da nova política manteñan un posmodernismo relativista moi afastado da materialidade que reclama esa mesma nova política.

Como peche a estas páxinas, non se pode máis que lembrar a reflexión de Lamo de Espinosa: “Máis alá das interpretacións e a construción social, hai feitos, datos, duros, obstinados. Como sempre. Non cambiaremos o mundo cambiando de conversación”⁶⁷. De igual modo, as lexítimas demandas que articula a nova política non se lograrán con conversacións e discursos, senón afrontando os necesarios cambios institucionais e emprendendo as oportunas políticas públicas.

8 BIBLIOGRAFÍA

- Alamios, A., e Alamios-Fernández, P. 2018. «Las dinámicas del voto retrospectivo en España (1996-2017)», *Tendencias Sociales*, 1: 39-72.
- Alonso González, M. 2016. «Opinión pública y redes 2.0. “Las redes digitalizan el barómetro político en España”», *Revista Mexicana de Opinión Pública*, 21: 95-113.
- Anduiza Perea, E.; Cantijoch, M.; Gallego, A., e Salcedo, J. 2010. *Internet y participación política en España*. Madrid: CIS.
- Arroyas Langa, E., e Pérez Díaz, P. 2016. «La nueva narrativa identitaria del populismo: un análisis del discurso de Pablo Iglesias (Podemos) en Twitter», *Cultura, Lenguaje y Representación*, 15: 51-63.
- Artero López, J.; Borra Marcos, C., e Patiño Rodríguez, D. 2017. «Trabajadores pobres en España y Europa: características personales, familiares y factores determinantes», en F. J. Calvo Gallego e M. R. Gómez-Álvarez Díaz (dirs.), *Trabajadores pobres y pobreza en el trabajo*. Murcia: Laborum.
- Beraud Martínez, I. P. 2018. «Cuarta revolución industrial. Impacto de la inteligencia artificial en el modo de producción actual», *Revista Conjeturas Sociológicas*, maio-agosto: 43-57.
- Berges Lobera, A., e Ontiveros Baeza, E. 2019. «La reestructuración del sistema bancario: gestación, gestión y digestión», *Información Comercial Española*, 906: 45-56.
- Bolton, P., e Huang, H. 2018. «Money, Sovereignty, and Optimal Currency Areas», *Columbia Business School Research Paper*, 18-66 (DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3226185>).

- Brown, A. 2018. «La teoría de las áreas monetarias óptimas: una actualización a la luz de la experiencia europea», *EconomíaUNAM*, 43 (15): 70-87.
- Castells, M. 2000. *La sociedad red*. Madrid: Alianza.
- Cencini, A. 2017. «The sovereign debt crisis: The case of Spain», *Cuadernos de Economía*, 40: 1-13.
- Crouch, C. 2004. *La posdemocracia*. Madrid: Taurus.
- Domínguez Benavente, P. 2017. «Explorando la identidad de las nuevas élites políticas españolas: Ciudadanos y Podemos», *Política y Gobernanza*, 1 (1): 53-78.
- Franzé, J. 2017. «La trayectoria del discurso de Podemos», *Revista Española de Ciencia Política*, 44: 219-246.
- Gordo, L., Hernández de Cos, P., e Pérez, J. 2013. «Developments in Spanish public debt since the start of the crisis», *Boletín Económico Banco de España*, xullo-agosto: 19-36.
- Grinin, L.; Korolayev, A., e Tausch, A. 2016. «Kondratieff Waves and Technological Revolutions», en Leonid Grinin et al. (auts.), *Economic Cycles, Crises and Global Periphery*. Suiza: Springer International Publishing (DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-41262-7>).
- Krugman, P., e Welss, R. 2014. *Macroeconomía*. Barcelona: Reverté.
- Laclau, E. 2005. *La razón populista*. Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica.
- Lago Peñas, S. e Martínez-Vázquez, J. 2016. «El gasto público en España en perspectiva comparada: ¿Gastamos lo suficiente? ¿Gastamos Bien?», *Papeles de Economía Española*, 174: 2-25.
- Lamo de Espinosa, E. 2019. «A propósito de la posverdad: Marx, Nietzsche y la deriva idealista de la izquierda», *Análisis del Real Instituto Elcano*, 52 (Disponible en: http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_es/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_es/zonas_es/ari52-2019-lamodeespinosa-proposito-posverdad-marx-nietzsche-deriva-idealista-izquierda-politica).
- Magre, J. 2018. «Los principales rasgos de la cultura política de los españoles», en J. M. Reniu Vilamala (ed.), *Sistema político español*. Barcelona: Huygens.
- Magre, J., e Martínez, E. 2015. «Cultura Política», en M. Caminal e X. Torrens (eds.) *Manual de Ciencia Política*. Madrid: Tecnos.
- Martí i Puig, S., e Ubasart i González, G. 2018. «Movimientos sociales y protesta política (1978-2018)», en J. M. Reniu Vilamala (ed.), *Sistema político español*. Barcelona: Huygens.
- Martín García, O. 2018. «Crisis de régimen, movilización y orden público en España, 2011-2014», *Historia Actual Online*, 47(3): 100-109.
- Martín-Aceña, P., e Pons, M.A. 2011. «La gran recesión: orígenes y desarrollo», *Working Papers in Economic History* (Disponible en: https://portal.uah.es/portal/page/portal/epd2_profesores/prof121788/publicaciones/La%20Gran%20Recesi%F3n.%20Or%EDgenes%20y%20desarrollo.pdf).
- Martínez Sospedra, M. 2018. «Los partidos políticos una institución claudicante», *Corts: Anuario de derecho parlamentario*, 31: 17-38.

- Nohlen, D. 1993. *Wörterbuch Staat und Politik*. Munich: Serie Piper.
- Ortega y Gasset, J. 2007. *Vieja y nueva política y otros escritos programáticos*. Madrid: Biblioteca Nueva.
- Peterson, A.; Wahlström, M., e Wennerhag, M. 2015. «European Anti-Austerity Protests- Beyond “old” and “new” social movements?», *Acta Sociológica*, 58 (4): 293-310.
- Piketty, T. 2015. *El capital en el siglo XXI*. Madrid: RBA.
- Piketty, T. 2019. *Capital e ideología*. Barcelona: Planeta.
- Polavieja, J. 2013. «Economic Crisis, Political Legitimacy and Social Cohesión», en D. Gallie (ed.), *Economic Crisis, Quality of Work and Social Integration: The European Experience*. Oxford: Oxford University Press.
- Porta, D. della. 2015. «Social Movements and the European Unión: Euroesceptics or Critical Europeanists?», *Notre Europe, Policy Paper*, 22 (Dispoñible en: <http://www.proyectos.cchs.csic.es/euroconstitution/library/working%20papers/Della%20Porta.pdf>).
- Raffini, L.; Penalva, C., e Alamios, A. 2015. «Antiausteridad y protesta en el contexto de la economía y política en España e Italia», *Società Mutamento Politica*, 11 (6): 23-50.
- Retamozo, M. 2017a. «Teoría del populismo de Ernesto Laclau: una introducción», *Estudios Políticos*, 41: 157-184.
- Retamozo, M. 2017b. «Laclau y la dialéctica. Notas sobre un desencuentro con Hegel (y con Marx)», *Izquierdas*, 36: 278-295.
- Rodrik, A. (4/1/2018). «Rescatar la economía del Neoliberalismo», *Letras Libres* (Disponible en: <https://www.letraslibres.com/espana-mexico/revista/rescatar-la-economia-del-neoliberalismo>).
- Rodrik, D. 2016. «La abdicación de la izquierda», *Revista de Economía Institucional*, 35 (18): 303-306.
- Rodrik, D. 2018. «Populism and the Economics of Globalization», *Journal of International Bussines Policy*, 1 (12) (DOI: <https://doi.org/10.1057/s42214-018-0001-4>).
- Roubini, N., e Rosa, B. (13/9/2018). «We are due a recession in 2020 – and we will lack the tools to fight it», *The Guardian* (Disponible en: <https://www.theguardian.com/business/2018/sep/13/recession-2020-financial-crisis-nouriel-roubini>).
- Rovira, G. 2017. *Activismo en red y multitudes conectadas*. Barcelona: Icaria.
- Sampedro, V. 2015. «Podemos, de la invisibilidad a la sobre-exposición», *Revista Teknocultura*, 1 (12): 137-145.
- Stein, A. 2016. «The great trilemma: Are globalization, democracy, and sovereignty compatible?», *International Theory*, 8 (2): 297-340 (DOI:10.1017/S1752971916000063).
- Uxó, J.; Febrero, E., e Bermejo, F. 2016. «Crisis, unemployment and internal devaluation in Spain», en M. Myant, S. Theodoropoulou y A. Piasna (eds.), *Unempoloyment, internal devaluation and labor market deregulation in Europe*. Bruselas: European Trade Union Institute (ETUI).
- Vallés, J. M., e Martí, S. 2015. *Ciencia Política*. Barcelona: Ariel.

Vázquez Suárez, M. 2015. «Una aproximación a la actual crisis de la deuda en España», *Economía UNAM*, 34(12): 54-67.

NOTAS

- 1 O concepto de nova política de Ortega aparece na súa conferencia do 13 de marzo de 1914 *“La vieja y la nueva política”*. O acto foi celebrado no Teatro de la Comedia de Madrid organizado pola Liga de Educación Política Española. Os contornos deste concepto, dada a época en que Ortega realiza a súa conferencia, son ben diferentes do concepto emerxente das diversas crises que atravesaron as dúas primeiras décadas do século XXI, aínda que poderían manter puntos comúns, inspirados fundamentalmente na idea de cambio e renovación (Ortega y Gasset, 2007).
- 2 Dado que o propósito é desentrañar a xénese e evolución do obxecto de estudo (a nova política), moitos dos matices que atinxen aos seus procesos constitutivos son tanxenciais para o obxecto en si, aínda que substantivos para os procesos descritos, polo que se tenderá a dedicarlles o seu necesario espazo nas notas ao pé.
- 3 Debe indicarse que no momento de finalizar e enviar este traballo se levará a efecto o adiamento electoral, pola imposibilidade de formar goberno. Aínda que parece que se está a fraguar unha coalición goberamental con maioría relativa parlamentaria, esta non foi posta a proba pola moción de investidura presidencial segundo os termos do artigo 99 da Constitución española.
- 4 Stein, 2016.
- 5 Sen ánimo de realizar un resumo exhaustivo, cabe sinalar que foi un contexto dentro do cal o sector da construción e afíns, xunto á especulación cos activos produto do sector, o que engordou a crise nas dúas situacións especulativas. Nos dous casos, as entidades bancarias asumiron un risco sistémico desproporcionado ao conceder préstamos hipotecarios a particulares. Ademais, producíronse casos en que as mesmas entidades bancarias operaban dentro do sector inmobiliario. Noutras ocasións realizábanse accións de *shadow banking* para sortear regulacións restritivas por entidades non bancarias, funcionando como unha rede parabanca. Así mesmo, no caso de España, o momento co mellor dato de desemprego de toda a súa historia estatística foi en maio de 2007 cando tocou o solo do 7,9%, á calor da especulación con activos inmobiliarios. Resulta comprensible que desde a perspectiva cidadá se experimentaba tanto un efecto riqueza como unhas elevadas expectativas económicas cara ao futuro. Eran momentos en que as expectativas económicas eran altas e moitas familias estaban a experimentar unha situación de benestar descoñecida para xeracións anteriores; uns meses despois, coñecerían privacións, por desgraza, ben coñecidas para as anteriores xeracións.
- 6 Rodrik, 2018.
- 7 Rodrik, 2018: 16.
- 8 Martín-Aceña e Pons, 2011.
- 9 Rodrik, 2018.
- 10 Castells, 2000.
- 11 Martín-Aceña e Pons, 2011.
- 12 Raffini, Penalva e Alamios: 2015; Porta, 2015.
- 13 O modelo de Área Monetaria Óptima de Robert Mundell implica (resumidamente) que, para a integración monetaria de varias unidades económicas (neste caso países), deben converxer nunhas determinadas variables ou categorías que dependan das categorías de simetría (entre as economías) e a flexibilidade (na súa relación) (Brown, 2018). No principal, ter regulacións, nivel de rendas e desenvolvemento similares, ademais de que o factor traballo non teña uns custos de desprazamento que inhiban a súa mobilidade (que os custos de transacción non superen as ganancias de cambiar de zona). Pode sinalarse que, desde unha perspectiva exixente dos criterios do propio Mundell, a eurozona é unha AMO notablemente subóptima, especialmente fráxil pola perda de soberanía monetaria dos seus membros (Bolton e Huang, 2018).
- 14 A finais da década de 1990 prodúcese un cambio na lexislación sobre o uso e aproveitamento do solo, con modificacións legais en 1998. Incrementábase a superficie de solo urbano edificable e outórgaselles a competencia de ordenación en materia urbanística aos municipios (altamente endebedados), os cales ven como unha forma de mellorar as súas facendas a recualificación e construción en terreos anteriormente non urbanizables. O incremento de vivendas implica un aumento dos pagamentos en concepto de imposto de bens inmobles (IBI), que supón unha das principais fontes de financiamento propio dos entes locais en España.
- 15 Como se indica na ecuación do PIB, sería $PIB = C + GP + I + (X - M)$. Dentro desta identidade, o consumo privado (C), principal motor do PIB, vese contraído pola crise, igual que o gasto público (GP), que foi dirixido ao saneamento das entidades de crédito a partir de 2012 e que imposibilitou políticas de estímulo. Isto foi especialmente motivado por compromisos adoptados por España como a subscripción do Pacto do Euro e a consecuente reforma do artigo 135, a promulgación da Lei orgánica 2/2012, do 27 de abril, de estabilidade orzamentaria e sustentabilidade financeira; ou o Memorando de entendemento asinado coa Troika (BCE, Comisión Europea e FMI) para acceder a financiamento para o saneamento do sector bancario. Igualmente, o investimento (I) estaría dificultado polo propio acceso a crédito do Estado como pola situación do sector bancario nacional e internacional. Respecto ao último termo (X - M), exportacións menos importacións, sería o branco das políticas de estímulo mediante a busca do pulo do turismo e as exportacións, intentado mellorar a, estruturalmente, deficitaria balanza comercial española. Todas estas construcións motivarían, pola súa vez, a incrementar as exportacións nun ámbito de custos estables e a adopción da política da depreciación interna (Uxó, Febrero e Bermejo, 2016). Dado que non se podía desvalorizar a moeda para abaratar o pagamento da débeda e estimular as exportacións, óptase por desvalorizar o factor traballo pola vía da moderación e reprobación salarial, co que se diminúen os custos de produción e con iso incrementábase a competitividade internacional dos bens vía prezos máis baixos.
- 16 Bergés Lobera e Ontiveros Baeza, 2019.
- 17 Vázquez Suárez, 2015; Cencini, 2017.
- 18 Lago Peñas e Martínez-Vázquez, 2016: 21.
- 19 Krugman e Wells, 2014.
- 20 Artero López, Borra Marcos e Patiño Rodríguez, 2017.
- 21 Martín García, 2018.
- 22 Vallés e Martí, 2015.
- 23 Vallés e Martí, 2015: 265.
- 24 Magre, 2018.
- 25 Magre e Martínez, 2015: 458.
- 26 Alamios e Alamios-Fernández, 2018.
- 27 Nohlen, 1993.

- 28 Martínez Sospedra, 2018.
- 29 Martí i Puig e Ubasart i González, 2018.
- 30 Magre, 2018: 373.
- 31 Martí i Puig e Ubasart i González, 2018.
- 32 Martí i Puig e Ubasart i González, 2018: 389.
- 33 Raffini, Penalva e Alamios, 2015.
- 34 Anduiza Perea, Cantijoch, Gallego e Salcedo, 2010.
- 35 Rovira, 2017: 18.
- 36 Porta, 2015.
- 37 Peterson, Wahlström e Wennerhag, 2015.
- 38 Domínguez Benavente, 2017: 67.
- 39 Crouch: 2004.
- 40 As orixes do que Crouch (2004) identifica como parábola posdemocrática teñen vinculacións con feitos como o desclasamento dos partidos tradicionais de esquerda que deixaron electorados orfos; o *homo videns* de Sartori, a mercantilización xerada pola expansión da globalización (...) entre outras moitas causas que, en conxunto, xeran unha degradación da representación política e do mesmo sistema de goberno liberal-parlamentario.
- 41 Domínguez Benavente, 2017.
- 42 Como indicaron Vallés e Martí (2015), existen dous modos de entender a democracia: o procedemental, que parte das ideas de Schumpeter e se concreta nas exigencias de Robert Dahl para a poliarquía; e, por outro, o modelo de democracia substantiva, aquel que busca non só unha dinámica institucional limpa, senón un resultado xusto, no cal se abre a posibilidade de participación, de diálogo, de comprensión e a rendición de contas. A primeira sería a que “meramente” busca que o xogo do goberno democrático sexa limpo, a segunda busca que, ademais, sexa xusto. Este matiz cualitativo, participativo e integrador é o que mellor casa coa idea da nova política.
- 43 Rodrik, 2016.
- 44 Arroyas Langa e Pérez Díaz, 2016.
- 45 Sampetro, 2015.
- 46 *Engagement* pode traducirse como vinculación, coa vocación de xerar unha relación que atraia o usuario e o manteña atento ás publicacións e actividades da rede social. *Feedback* viría ser a retroalimentación dentro da rede social polos propios usuarios establecendo un diálogo na rede.
- 47 Arroyas Langa e Pérez Díaz, 2016; Alonso González, 2016.
- 48 Arroyas Langa e Pérez Díaz, 2016.
- 49 Como indica Martín Retamozo (2017 a), o modelo de Ernesto Laclau, ben que arranca desde coordenadas neomarxistas, acaba abrazando o posmarxismo (que xa pouca relación ten coa obra ou pensamento de Karl Marx), co que por momentos se fai indistinguible doutros autores posmodernos. Debe apuntarse que, dentro do movemento 15M, xa habería influencia do seu pensamento, dado que algúns dos lemas aludían á idea de ser “os de abaixo”, que están en conflito cos “de arriba”, unha analogía espacial xa utilizada polo autor arxentino na década de 1970 (Retamozo, 2017 a: 165). Isto pode ser un indicio de que unha parte do “arsenal” teórico da nova política non era tan novo como pretendía parecer.
- 50 Sampetro, 2015: 139.
- 51 Aínda que nominalmente se alude no nome da escola a Karl Marx, na práctica non ten unha relación co programa de investigación nin co proxecto político do filósofo alemán; é máis unha corrente constitutiva do que se coñece como posmodernismo. Como indica Retamozo, para Laclau dáse un abandono claro de categorías e elementos fundamentais do pensamento de Marx e de Hegel, ademais de realizar unha lectura da obra de Antonio Gramsci sen contemplar a filiación e inspiración marxista do dito autor (Retamozo, 2017 b).
- 52 Franzé, 2017.
- 53 Laclau, 2005.
- 54 Franzé, 2017: 229.
- 55 Franzé, 2017.
- 56 Stein, 2016.
- 57 Rodrik, 2016: 303; Rodrik, 2018: 2.
- 58 Rodrik, 2018: 14.
- 59 Piketty, 2015.
- 60 Polavieja, 2013.
- 61 Rodrik, 2016.
- 62 Rodrik, 2018.
- 63 A idea do trilema resúmese na imaxe dun triángulo cuxos vértices son a soberanía de Estado (autonomía para emprender políticas públicas), democracia (como mecanismo de expresión da vontade cidadá) e globalización (como integración económica internacional transfronteiriza). Segundo Stein (2016), enténdese que non se poden ter máis de dous dos vértices á vez e só un de xeito completo. Por iso, cómpre buscar, como indica Rodrik, un compromiso de equilibrio ou *trade-off* entre os distintos compoñentes do trilema, sen que exista unha única solución satisfactoria, senón que depende das situacións de cada Estado e economía nacional individual.
- 64 Como indicou Roubini, o cal xa prognosticara con grande acerto a gran recesión de 2008, a diferenza daquel momento, cando os gobernos tiñan as ferramentas macroeconómicas para evitar unha caída completa, a día de hoxe veranse atados polos elevados niveis de débeda e na futura crise moito máis, ao seren os niveis de endebedamento soberano moito maiores, polo que sinala que a próxima recesión, que se aprecia para 2020, será máis severa e prolongada que a de 2008 (Roubini e Rosa, 2018).
- 65 Roubini e Rosa, 2018; Beraud Martínez, 2018; Grinin, Korotayev e Tausch, 2016.
- 66 Piketty, 2019.
- 67 Lamo de Espinosa, 2019.

